

MORGENDIENST

zondag 17 november 2024, 26e zondag na Pinksteren

Avondmaal

Concordia, Wildervank

voorganger: ds. Marien Grashoff

Welkom

DIENST VAN VOORBEREIDING

Intochtslied : *Psalm* 30: 1, 5

Moment van stilte

Groet

Gebed voor de wereld

Woord van bemoediging¹

God beziet alles wat hij heeft gemaakt –
en zie, het is zéér goed!

[*Genesis* 1,31]

GOD ZEGENT DE ZEVENDE DAG
EN HEILIGT DIE.

[*Genesis* 2,2]

Maar de slang is slinkser
dan al wat leeft in het wild.

[*Genesis* 3,1]

EN GOD, DE ENE, ROEPT TOT DE MENS:
WAAR BEN JE?

[*Genesis* 3,6]

Wat vraagt de ENE anders van ons
dan recht te doen,
VRIENDSCHAP LIEF TE HEBBEN
EN OOTMOEDIG TE WANDELEN MET GOD?

[*Micha* 6,8]

Iemand vraagt:
Meester, welk gebod is het eerste van alle?

En Jezus zegt:
HEB GOD, DE ENE, LIEF
UIT HEEL JE HART, ZIEL EN VERSTAND,
EN HEB JE NAASTE LIEF ALS JEZELF.

[*Markus* 12,28-31]

Glorialied : *Lied* 146c: 1, 5, 6

DIENST VAN HET WOORD

Gebed van de zondag

Lezing uit het Oude Testament : Deuteronomium 15,7-11²

Zingen : *Psalm* 72: 1, 4, 7

¹ Eigen maaksel. De bedoeling is centrale bijbelwoorden samen te laten klinken. Teksten bewerkt, met een oog naar verschillende vertalingen, maar vooral de *Naardense bijbel*.

² [Naardense bijbel](#) (2014) – iets bewerkt.

Lezing uit het Nieuwe Testament : Markus 12,38-13,2³

Acclamatie

Voor uw Woord in de Schriften,
voor uw Woord in ons midden,
voor uw Woord in ons hart,
DANKEN WIJ U, O GOD.

Zingen : Psalm 68: 2

Preek

We lazen een bekend verhaal van Jezus. 'Het penninkse der weduwe' heette dat vroeger. Maar eigenlijk krijgt dit verhaal opvallend weinig aandacht. Of het werd precies verkeerd gebruikt om armen de mond te snoeren. Misschien komt dat allemaal omdat we vergeten zijn wat er eigenlijk schuilgaat achter dit korte verhaal, namelijk het meest centrale gebod in de Joodse traditie.

-

Dat gebod vinden we in Deuteronomium 15 en het is het gebod om *tsedaqa* te doen.⁴ Dat geldt altijd en voor iedereen, van jong tot oud en van rijk tot arm. *Tsedaqa* is een Hebreeuws woord waarvoor eigenlijk geen Nederlands woord bestaat. Meestal vertalen we het met 'gerechtigheid', maar het verenigt twee tegengestelde woorden in zich. Het betekent tegelijk 'rechtvaardigheid' en 'barmhartigheid'.

In onze westerse talen zijn dat twee verschillende zaken. Rechtvaardig ben je als je de wetten en regels volgt die we hebben afgesproken. Maar dan is ook degene die steeds maar de grenzen van de wet opzoekt nog steeds 'rechtvaardig'. En wetten hebben bovendien altijd het element van vergelding in zich. Wie de regels overtreedt kan straf verwachten.

Barmhartig ben je juist wanneer je de regels toepast met vriendelijkheid en een goed oog voor wat iedereen werkelijk nodig heeft. Barmhartigheid draait niet om je recht halen, maar om naastenliefde. Het laat vooral die vergelding achterwege en zoekt naar heelheid en bevrijding.

Tsedaqa draait dus om een balans. Houd je aan het recht, maar niet ten koste van alles. Heb je naaste lief, maar laat niet zomaar alles over je kant gaan. Dat is een van de belangrijkste geboden in Deuteronomium, want alleen op die manier kunnen mensen een werkelijk rechtvaardige en bevrijdende samenleving opbouwen, waarin iedereen tot haar of zijn recht kan komen. Maar het vraagt dus altijd een verstandige en wijze afweging.

Het belangrijkste probleem dat hiermee wordt aangepakt is dat van armoede. Armoede breekt mensen en maakt hen tot slaven. Bed, bad en brood zijn basiseisen voor een menswaardig bestaan. Wie dat willens en wetens van mensen afpakt is niet bezig een veronderstelde crisis aan te pakken, maar maakt gewoon mensen kapot, bijna letterlijk.

³ Naardense bijbel (2014), [hier](#) en [hier](#).

⁴ De synagoge leest in een jaar tijd alle [vijf boeken van Mozes](#), voor [iedere week een portie](#). Zo'n gedeelte heet een [parasja](#) en wordt genoemd naar een woord waarmee het begint. [Parasja Reëe](#) (= 'ziet!') omvat Deuteronomium 11,27-16,17 en gaat over zegen en vloek, met centraal daarin het gebod voor het [sabbatsjaar](#). Voor de uitleg van wat we vanmorgen lezen gebruik ik dankbaar Jonathan Sacks, [Deuteronomium, boek van de samenleving](#) (Middelburg: Skandalon, 2024) pag. 111-137.

Maar wat minstens zo zwaar telt als die materiële kant, is, dat armoede mensen vernedert. Het ontnemt hen hun waardigheid. Het maakt ze afhankelijk en berooft hen van zelfrespect. Waar een mens gebrek aan heeft, kun je tamelijk makkelijk rechtzetten. Kwestie van eerlijk delen. Maar iemands waardigheid herstellen, kost aanzienlijk meer moeite. Het begint erbij dat rijken nooit neerkijken op armen, maar daarna volgt er nog een lange weg voor beiden.

Waar gebrek heerst en waardigheid wordt afgepakt, breekt een samenleving in stukken. De wereld wordt verdeeld tussen wie bezitten en wie niet, de *haves* en de *have-nots*, en alleen de eersten trekken altijd aan het langste eind. Zo'n samenleving willen wij niet en zo'n samenleving is ook regelrecht onbijbels.

Alleen waar *tsedaqa* wordt gedaan zal er zegen zijn. Waar *tsedaqa* wordt vergeten, heerst het recht van de sterkste en dus de vloek. Mozes houdt dat heel het boek Deuteronomium door voor aan het volk.

De rabbijnen gingen tamelijk ver in de uitleg van dit gebod. Het gebod geldt altijd en voor iedereen, ook voor armen zelf. En het ging niet alleen om wat een mens tekort komt, maar juist om die menselijke waardigheid. Dat leidden ze af uit die twee regeltjes van Mozes:

genoeg voor zijn gebrek > dat verwijst naar materiële nood
voor dat wat hem ontbreekt > dat gaat over menselijke waardigheid

'Genoeg voor zijn gebrek' betekent dat je moet geven wat iemand nodig heeft, het bestaansminimum. Maar 'genoeg voor wat hem ontbreekt', zeiden de rabbijnen, "betekent zelfs een paard om op te rijden en een slaaf om voor hem uit te rennen".⁵ Want een rijke die arm werd, heeft veel waardigheid verloren. En een arme moet zoveel krijgen dat ook hij aan anderen iets kan geven, zodat het gebod van *tsedaqa* kan worden vervuld. Daarin zit tegelijk diens waardigheid.

-

De weduwe in het verhaal van Jezus vervult niet direct het gebod van *tsedaqa*. Want ze geeft niet aan de armen, maar aan de tempel. Dat geld was er voor de offers in de tempel en we weten niet wat priesters of Romeinse heersers daarvan in eigen zak staken.⁶ Maar ze doet haar gave wel geheel in de geest van het gebod van *tsedaqa*. Ze geeft immers uit haar armoede wat ze missen kan. En Jezus noemt het zelfs *heel haar levensonderhoud*.

Markus omlijst het verhaal met twee kritische opmerkingen die ons te denken geven. Eerst over geestelijke leiders die vooral zichzelf verrijken en op de voorgrond plaatsen, en dat even schaamteloos als schijnheilig doen over de ruggen van arme weduwen. Dan over die imposante tempel in Jeruzalem, dat daar alleen een hoop stenen van overblijven zal. Jezus geeft dus kritiek op een religieuze praktijk die aan armen geen recht doet. De leiders doen

⁵ Dat is de uitleg van de grote middeleeuwse Talmoed-geleerde [Maimonides](#). Zie Sacks, *Deuteronomium*, pag. 128v.

⁶ Mijn commentaren zwijgen over de 'schatkist', behalve dat het geld diende voor 'de tempeldienst'. Uit de oudheid is in algemene zin wel bekend dat heersers die in geldnood zaten tempels dan maar beschouwden als banken en zich hun schatten toeëigenden.

geen *tsedaqa* en dus levert het vloek op: de tempel zal verwoest worden. De weduwe leeft met de geboden. Ze vertrouwt niet op haar geld, hoe weinig het ook is, maar op God. De geestelijke leiders falen echter massaal.

Het verhaal is in de kerk wel misbruikt om kerkleden te pressen tot een grotere bijdrage aan het kerkewerk. Dat is misbruik, omdat die bijdragen dan niet uit vrije wil gegeven worden – wat de weduwe in het verhaal nadrukkelijk wel doet. Het verhaal mogen we niet gebruiken om de collecte voor de kerk wat op te peppen. Mijn moeder zei trouwens altijd als we twijfelden in welke collectezak we onze munten moesten doen: ‘Die met de D erop is altijd goed.’

-

Met dit verhaal wil Jezus ons een spiegel voorhouden: wat doen wij met ons geld, ons bezit? Gebruiken wij dat in lijn met het gebod van *tsedaqa*? Geven we onze armen *genoeg voor hun gebrek* – of toch systematisch net te weinig, met als smoes dat ze zo worden gestimuleerd om werk te zoeken? Geven we onze armen *dat wat hen ontbreekt* – of ontnemen wij hun waardigheid door ze te vermalen in bureaucratische systemen of te behandelen als mislukkingen en kostenposten?

Maar de spiegel van het verhaal laat ons nog dieper kijken dan armoede en gebrek alleen. Want wie is de mens? Is niet iedereen een schepsel van God? En maakt dat ieder mens niet meer waard dan enkel diens economisch nut of maatschappelijk succes? Worden wij niet werkelijk mens wanneer wij beantwoorden aan onze roeping om moreel verantwoordelijke wezens te zijn?

Drie vragen waarop we vanuit geloof alleen maar volmondig ‘ja!’ kunnen zeggen. We zijn Gods schepsel. We zijn wezenlijk meer dan wat we aan nut of profijt opleveren. We kunnen en moeten kiezen tussen goed en kwaad, zegen en vloek, leven en dood. Om te leren hoe dat moet in het alledaagse leven, moeten we in de leer bij Wet en Evangelie. We moeten dat gebod van *tsedaqa* goed leren en vooral doen. We moeten het voorbeeld van de weduwe heel goed laten doordringen.

Vanmorgen vieren we avondmaal. Al sinds de vroegste kerk heeft daarbij de diaken een belangrijke taak. Want de tafel van de Heer staat altijd met minstens één poot in de wereld. Zo niet, dan eten en drinken we ons inderdaad een oordeel, zoals Paulus zegt.⁷

Maar dat handelen moet gegrond zijn op een geloof. Geloof als vertrouwen op God. En dat is zeker iets dat we ook voortdurend moeten leren. Want dat reikt verder en graaft dieper dan de dingen die we kunnen wegen, meten of tellen. De weduwe geeft uit haar armoede voor de offerdienst in de tempel. Dat heeft geen nut. Daarmee verandert ze niets aan haar eigen armoede, noch aan het systeem dat haar arm gemaakt heeft. En toch is dat voor haar van wezenlijk belang. Dáár zit geloof.

Geloof zonder werken is zinloos, maar werken zonder geloof wordt al heel snel onbarmhartig. Werken zonder geloof wordt al snel een heilig moeten waaronder geen grond van geloof meer

⁷ [1 Korintiërs 11,20-29](#).

zit. Werken zonder geloof beperkt zich tot dat wat we kunnen controleren – of *denken* te controleren. Het gaat uit van wantrouwen en loopt onontkoombaar vast in systemen en regels waar alle menselijkheid uit is verdwenen. Aardbevingsschade... toeslaggen... arbeidsongeschiktheid... wachtlijsten in de ggz... – we kennen toch allemaal het rijtje wel?

Het valt nog niet mee om te leren die twee zaken – geloof en werken, *tsedaqa* en geven aan de tempel – bij elkaar te houden. Avondmaal vieren is een stap in de goede richting, een herhalingsoefening. Laten we vieren hoe aan de tafel van de Heer ieder mens welkom is.

Amen.

Orgelspel

Zingen : *Psalm* 136: 1, 2, 12, 13

DIENST VAN DE TAFEL

Gedachtenis overledene: *Lied* 23b: 1

Voorbeden

Collecte

Nodiging⁸

De tafel des Heren is open.
Allen zijn wij genodigd
de gemeenschap te vieren met Israël
in Jezus, Gods zoon uit dit volk.

Tafellied : *Lied* 383: 1, 2, 3

Tafelgebed

De HEER zal bij u zijn –
DE HEER ZAL U BEWAREN
Laten wij danken onze God –
HET PAST ONS DE HEER TE DANKEN.

Ja, goed is het
dat wij de HEER onze God zegenen,
hem, de ENE.

Want hij, de Heer van hemel en aarde,
heeft zich betoond een redder te zijn
van zijn schepselen.

Hij wil niet dat wij sterven in de duisternis,
maar dat wij leven in de heiliging van zijn Naam.

Daarom is hij zijn volk Israël voorgegaan,
in wolk en vuur,

door water en woestijn,
in wonder en gebod,

om met hen zijn verbond te sluiten

en voor hen een plaats te bereiden in het land.

(I)

[*Genesis* 1,1]

[*Genesis* 9,9-11]

[*Jesaja* 9,1]

[*Exodus* 13,21]

[*Exodus* 14,21]

[*Exodus* 15,22]

[*Exodus* 20,1-17]

[*Exodus* 3,8]

⁸ Avondmaalsliturgie van René Süß uit: José Verheule, René Süß, *Op water en brood*. De plaats van Israël in de sacramenten (Kampen: Kok, 1991) pag. 84vv; iets geredigeerd.

Daarom,
met al wie hem zijn toegedaan,
verheffen wij onze stem en zingen:

Lofzang : 'Heilig zijt gij' (melodie: *Psalm 98*)

Heilig zijt gij, u zal ik prijzen,
o God, u roemen wijd en zijd.
Hosanna tot in uw paleizen,
hemel en aard' uw heerlijkheid.
Gezegend zij de grote koning
die tot ons komt in 's HEREN Naam.
De hele aarde wordt zijn woning,
hij richt een nieuwe wereld aan.

Gedachtenis

Gezegend zijt gij, God onze Vader,
en gezegend is hij die komt in uw Naam:

[*Matteüs 21,9*]

Jezus uw Zoon, Israël in ons midden.

(II)

Want in hem is uw rijk ons nabijgekomen
en hebben wij, die veraf waren, de tekenen gezien.

[*Efeziërs 2,17*]

Hij was in levenden lijve uw heil en uw wil,
hij heeft voorgoed

de hoop in ons wakker geroepen.

In de nacht waarin hij werd overgeleverd

[*1 Korintiërs 11,23-26*]

heeft Jezus een brood genomen

en hij zegt:

'Gezegend zijt gij, HEER onze God, koning der wereld,
die het brood geeft uit de aarde.'

[*Psalm 104,14*]

Hij breekt het en zegt:

'Dit is mijn lichaam voor jullie.

Doet dit tot mijn gedachtenis.'

> *het brood breken*

Na de maaltijd neemt hij de beker en zegt:

'Gezegend zijt gij, HEER onze God, koning der wereld,
schepper van de vrucht van de wijnstok.'

[*Psalm 104,15*]

En hij zegt:

'Dit is het nieuwe verbond in mijn bloed,
doet dit tot mijn gedachtenis.'

> *de beker inschenken*

Want zo dikwijls wij eten van het brood
en drinken uit de beker,

verkondigen wij de dood des Heren,
totdat hij komt!

> *brood en wijn tonen*

De gaven van God,
voor het volk van God.

Komt nu,

want alle dingen zijn gereed.

Delen van brood en wijn

Slotgebed

In deze tekenen van brood en wijn, HEER,
bieden wij onszelf aan
als het lichaam van Jezus uw Zoon.
Wij bidden u,
zend **uw Geest** in ons midden
en maak ons tot een sprekend teken,
midden in wanhoop en verslagenheid,
midden in vreugde en verwachting,
van uw aanhoudende zorg,
van uw verborgen leiding
op de weg naar uw toekomst:
de eenheid van al uw mensenkinderen.

[Romeinen 12,1]

[Efeziërs 1,23]

(III)

[1 Korintiërs 6,19]

[1 Petrus 5,7]

[Genesis 22,8.14]

[1 Korintiërs 15,28]

Onze Vader

Slotlied : *Lied 415*

Zegen